

Valentin Putanec
Zavod za jezik IFF, Zagreb

PRIJEDLOZI JAKOVA MIKALJE ZA REFORMU GRAFIJE U HRVATSKOJ LATINICI

Autor je otkrio još jedan tekst koji je objavio Jakov Mikalja (*Bogoljubno razmišljanje od očenaša*, Požun, 1642) i na osnovi svih dosada objavljenih tekstova Jakova Mikalje analizira njegova nastojanja na polju usavršavanja hrvatske latinice. Analizom kriterija koje upotrebljava Mikalja u svojim prijedlozima autor dolazi do zaključka da se radi o eksostrukturalnim kriterijima, i uglavnom o kriterijima koji se protive kriterijima koje je za hrvatsku latinicu uspostavljao Bartol Kašić.

1. Uvod

Svi evropski i neevropski narodi koji su prihvatili latinicu kao nacionalno pismo prošli su dugi put u nastojanju da latiničkim znakovima označe svoje foneme. Jednaku su muku imali i oni slaven-ski narodi koji danas imaju latinicu kao nacionalno pismo, a među njima su i Hrvati utrošili mnogo truda da bi se došlo do današnjeg relativno savršenog stanja gdje uglavnom svakom našem glasu odgovara jedan znak (monogram) i gdje zasada samo tri digrama /lj, nj, dž/ prave priličnu disonancu u odnosu na cilj koji bi se morao u konačnici postići. Kažemo da je to bio dugi put, a ovdje ćemo prikazati nastojanje Jakova Mikalje koji je u 17. stoljeću razmišljao o usavršavanju hrvatske latinice.

2. Podaci o zanimanju Jakova Mikalje pravopisnom reformom

Postoji nekoliko podataka o zanimanju Jakova Mikalje za pravopisna pitanja. Jakov Mikalja, rođen 1601, stupivši u isusovački red

s 27 godina, bio je četiri pune godine od 1630. do 1633. učitelj gramatike u Dubrovniku, a i u Rimu je za vrijeme polazjenja drugog tečaja teologije poučavao gramatiku, te je i čitajući knjige našega jezika i vršeći praksu pedagoga imao prilike susretati se s pravopisnim problemima. Zadnje godine boravka u Rimu, u zreloj dobi od 36 godina, a neposredno prije polaska u Temešvar, godine 1636. uputio je pismo Kongregaciji i tu predlaže da se umjesto *x* za *ž* uzme *SG* ili *SCI* za *ž* a umjesto *ç* za *c* da se uzme *Z*. Kao što ćemo vidjeti, kasnije odustaje od grafije *SCI* a u *ç* za *c* ostaje uz *ç* jer mu *z* zvuči kao u *zio* a osim toga sličan glas služit će mu za *z*. Prijedlog da se za *ž* umjesto *x* koji u latinskom treba čitati *ks*, uzme *sg* (odnosno *sgy*), ponavlja slijedeće godine u "admonitio auctoris" u svojoj priredbi Alvaresove latinske gramatike za Hrvate koja je izašla u Rimu 1637 (cf. Vj. Štefanić, *Priilog za sudbinu Alvaresove latinske gramatike među Hrvatima*, Vrela i prinosi 11, 1940, strana 21). Ova opaska o *x* i prijedlog da se za *ž* uzme *sg* upravo potvrđuje, uz ostale dokaze, autorstvo Mikaljino u ovoj priredbi Alvaresove gramatike.

U Temešvaru, dvije godine kasnije, godine 1638. sastao se Jakov Mikalja s novoimenovanim biskupom smederevskim Rafaelom Levakovićem koji u Temešvaru boravi kod isusovaca pet dana. Razgovarali su o problemima pravopisa i jezika i isticali istost "dubrovačkog" i "bosanskog" jezika. Ne znamo koji su elementi reforme pravopisa predloženi ali nije isključeno da se govorilo o potrebi uzimanja ćirilskih znakova u latinicu za one foneme kojih nema u latinici odnosno o potrebi uzimanja ćirilskih monograma za latiničke digrame za slavenske glasove, a o tome govorimo kasnije. Treći i četvrti put progovorio je Jakov Mikalja o pravopisu u dva objavljena djela. Prvo je djelo *BOGOLJUBNO RAZMIŠLJANJE OD OČENAŠA* koje je objavljeno u Požunu 1642. godine (dosada je poznat samo jedan sačuvani primjerak u Parizu u Bibliothèque Nationale, br. D 53254). Na drugom mjestu dokazujem da je ovo djelo rad Jakova Mikalje a ovdje rezimiram svoje dokaze:

1. grafija je u *Razmišljanju* i u *Blagu jezika slovinskoga* ista, uključujući tu i Mikaljina rješenja za *ž* i *š* te vokalno *r* /*r*/;

2. *Razmišljanju* je dodana "Ortografija slovinska il način od pisanja" koja sadržajno i tekstualno odgovara "ortografiji jezika slovinskoga ili načinu od pisanja" u *Blagu jezika slovinskoga*;

3. ima i nešto čisto Mikaljinih riječi koje se javljaju u *Razmišljanju* i u *Blagu*, tako pomisljiv u *tabuli blagdana* a koji pridjev *AR* potvrđuje samo iz *Blaga jezika slovinskoga*.* Prema tome je Mikalja iste misli o pravopisu objavio dva puta, godine 1642. i 1651. U jednom i drugom tekstu nalazimo konstataciju o međusobnom "nedogovaranju" naših pisaca u vezi s pravopisom i s time u vezi o činjenici da koliko ima pisaca toliko ima i pravopisa:

RAZMIŠLJANJE:

"Mnozi su slovima dijačkim slovinski knjige pisali al malo ih se nahodi koji su se pogađali u načinu od pisanja, služeći se njeki na jedan način a njeki na drugi istim slovom: na tak način da tko hoće štiti knjige slovinske od potrebe je da koliko se knjiga nahodi na toliko načina bukvicu dijačku nauči, za štiti pak gore i mučnije i dijački i naški."

BLAGO JEZIKA SLOVINSKOGA:

"Budući da dijačka slova su bila našasta i izmišljena za jezik dijački, nije čudo da se njima ne mogu najbolje izrijeti sve riječi inijeh jezika i zato oni koji su se služili dijačkim slovima pišući ini jezik bili su usilovani ili glasiti njeka slova dijačka inako nego se dijački glase ili nadovrći koje slovo slovima dijačkim... To što se ostalim zgodilo pišući u njihov jezik dijačkim slovima zgodilo se našim također pišući u naš jezik dijačkim slovima. I malo jih je koji se pogađaju u načinu od pisanja i zato je pomučnije štiti knjige našega jezika slovima dijačkim upisane."

Peti podatak o zanimanju pravopisnom reformom Jakova Mikalje nalazio bi se u jednom neobjavljenom pismu Jakova Mikalje iz 1648 (pismo je ispisao Premru, a jedna se kopija tog pisma nalazi kod prof. dr. Josipa Jerneja). Pisano je u doba rada na tiskanju *Talijanske gramatike* i *Blaga jezika slovinskoga*. U to se doba Mikalja već definitivno odlučio da za *z* ne uzme *z* (jer ga Talijani drugačije čitaju) i da umjesto *z* uzme dzetu /*z*/ . Moli stoga Ingolija da se za dzetu koja ima služiti za *z* načini posve nova dzeta jer tis-

* cf. *AR* 10,688 s.v. *pomjestljiv*. *AR* 10,688 s.v. *pomještljiv* potvrđuje od *blagdanih pomištljivih* iz Bandulavićevih *Pištola i evanđelja* (1616 i ss.). Bilježim da se na naslovnoj strani tih *Pištola* (izd. 1665) spominje *tabula blagdanih pomišljivih*. Dakle, oblik *pomisljiv* je samo Mikaljina riječ.

kana trica /ž/ koju je Mikalja upotrebio u jednom djelu "prije dvije godine" "non riesce bene". Dakle, imamo pet raznih tekstova koji govore o pravopisnoj reformi Jakova Mikalje. Na temelju tih pet tekstova rezimirat ćemo rješenja koja predlaže Jakov Mikalja u svojoj reformi hrvatske latinice.

3. Rješenja Jakova Mikalje za reformu latinice u Hrvata

A. "Za ne prominuti glas slovu X" *x* ne upotrebljavamo za *ž* i umjesto njega uzimamo *s* i *g*, npr. *sgilla*, *sgena* (u *Razmišljanju* spominje *sgena*, *sgilla*, u *Blagu* dodaje i *sgitto*, *sgedniti*, *sgeliti*). Obrazloženje u *Blagu* glasi: "Služili su se neki slovom X a neki S naški pišući inako nego se njim služe dijački pišući. I govore da se ima glasiti kako polovicu slova S i polovicu G, ali ja volio sam se služiti istim slovima SG koja budući slova neglasovita to imaju po naravi svojoj da se neimaju glasiti cilovito nego polovica jih kako se glase sva ostala slova neglasovita a kadgod ne glasi se ni polovica jih nego samo se tiknu kako se vidi u ovoj riječi dijačkoj (*scena*) u kojoj dva prva slova *sc* samo se tiknu malo... Zato slovo G ima se glasiti kako se u Italiji glasi a ne kako van Italije."

B. Rješenje za SG kad se nalazi pred I, E je jasno (*sgena*, *sgilla*), ali budući da se G u "dijačkom" drukčije izgovara pred A, O, U, potrebno je uložiti između SG i vokala A, O, U glas j: *sgjalost*, *sgjamor*, *sgjomije*, *sgjuditi*, *sgjuliti* (primjeri u *Blagu* i *Razmišljanju*; *sgjamor* samo u *Blagu*).

C. U onom pismu Kongregaciji iz 1636. godine Mikalja je predlagao samo da se riješi grafija *x* za *ž*: ili SG ili SC. U *Razmišljanju* i u *Blagu* vraća se na problem i sada napada one koji pišu *sc* za *ž* kada većina piše *sc* za *š*. Spominje da su se i drugi žacali da promijene vrijednost latinskom slovu X ali se ne služe digramom SG nego SC. "Ali mi nijesmo ... ove hotili slediti jer oni silovani su na dva načina služiti se slovima SC koja stvar može lasno smesti onoga koji štije." Neki su SC uzimali dvojako: SC s ravnim, okomitim S služi im za š, a SC sa kurzivnim S služi im za ž: "I nije dosti da čine slovo S podugo u jednoj riječi a u drugoj kraće S jere dijački jednim istim načinom se štije S dugo i kratko S. Vele

je bolje dakle služiti se slovima *SG* jere vazda jednako se štiju i mogu se ne samo dobro nego i bolje i lašnje izgovarati one riječi." Dakle, Mikalja za *š* uzima *SC/SCI/SCJ*.

D. Kao drugi i Mikalja uzima za *č* latinsko slovo *C* s vrijednošću u talijanskom čitanju latinske skupine *CI/CE*: "slovinski" ima potrebu od jednoga i drugoga glasa *C*, tj. kako se *C* izgovara u Italiji /č/ i kako se izgovara izvan Italije /c/. Za vrijednost koju ima izvan Italije Mikalja uzima sediljizirano *c* /ç/. Ali sada Mikalju smeta što "u dijačkom" *C* pred *A*, *O*, *U* i pred *L* ima vrijednost glasa *K* /*carus, columna, cultura, clarus, clemens, cliens, Clodius*/ a "slovinski" i u ovom slučaju ima potrebu da se čita *č*, a ne *K*. Stoga predlaže da se u ovom slučaju uzme također sediljizirano *C*, ali ne ono koje već upotrebljava za *C* (tj. *ç*) nego *C* sa crticom udesno /*ç*/: *plaç, maç, çlovjek*. Za ovo neobično rješenje Mikalja se ispričava: "... i to je od potrebe učiniti u veoma malo riječi". Treba istaknuti da ovog rješenja nema u *Razmišljanju*, ali ni u *Blagu* nije dosljedno provedeno. Slovo *š* s kvačicom udesno /*ç*/ pišu uz Mikalju još Bandulavić (1626), Ivanišević (1642), Ančić (1678) i Radnić (1683) (cf. Maretić, o.c., 349), pa se čini da je ovo rješenje Mikalja u *Blagu* (1651) preuzeo ili od Bandulavića ili od Ivaniševića, premda on stvar iznosi kao da je njegovo rješenje.

E. U *Blagu* (samo) govori Mikalja i o mogućnosti da se za *ž* u latinici upotrijebi i ćirilsko slovo *ѣ*: "Al ako bi tko hotio nadovrći slovo *ѣ* dijačkim slovima i ne bi hotio služiti se slovima *SG*, ne bi zlo učinio. Al jere ne ima svaki utištenik ova slova našega jezika, zato ne bi svaki mogač nadovrći ovo slovo *ѣ*. Zato bolje je služiti se slovima *SG* nego nadomećati ino slovo, toliko veće da mnogim nije drago ovo isto nadomećanje slova a vlastito kada slovi-ma dijačkim, neprominivši im glas, može se dosta dobro glasiti ona riječ." Gore smo istakli da se Mikalja 1638. godine sastao u Temešvaru s Rafaelom Levakovićem i možemo misliti da je on predložio Mikalji umetanje ćirilskih slova u latinicu za one foneme kojih latinski jezik nema u abecedi, tj. u zamjenu za digrame i trigrame. Levaković je s datumom 23. lipnja 1646. dao povoljnu ocjenu Mikaljine ortografije i ona je otisnuta u *Blagu* na kraju latinskog prijevoda Mikaljine ortografije koja je dana uz hrvatski tekst.*

* vidi slijedeća strana.

Levaković naročito ističe da se Mikaljine ortografije odlikuju time da latinska slova zadržavaju svoju vrijednost do najvećih mogućnosti: "E per quanto ho osservato esso padre s'è ingegnato di spiegare le voci slave con lettere latine con la minor variatione delle lettere quanto al suono che tengono suo proprio nell'idioma latino..."

F. Poznato je Mikaljino rješenje za pisanje slogotvornog *r* /r̄/. To rješenje nalazimo i u *Razmišljanju* i u *Blagu*:

"Također pišu *targne*, *tergne*, *dergnine*, *tergnine* al u razgovoru ne reče se ni *targne* ni *tergne* nego nikako oštrije. Za glasiti taku riječ oštru mi stavljamo dva *rr*, ovako: *trrignine*, *drri-gnine*, *trrigne*, *Krrist*, *Isukrrist*, *krristianin*, *krriscenje*, *krriscen*, *Grrigur*, *krriv*, *krrivav*. A tko ne glasi ovako oštro ove riječi može inako pisati, kako *karv*, *karvav*, *Gargur* ali *Ghergur*. A tko hoće oštro glasiti, ne može inako glasiti nego pišući dva *rr*." U *Blagu* dodaje i raspravicu u vezi s izgovorom onog *i* koji slijedi dva *rr* /rri/ koje "ne ima se glasiti cilovito nego samo tiknuti".

G. U oba teksta, u *Razmišljanju* i u *Blagu*, spominje Mikalja razloge zbog kojih piše ž za z: "... a za ne prominjivat pravi glas slovu z, služimo se slovom zemlja ž koje je od istoga našega jezika i zato je nadostavljeno u bukvicu za naš jezik upisanoj", veli u *Razmišljanju*, dok u *Blagu* uz ovo dodaje i drugo: "Također ja za ne prominjivati glas dijački slovu z nadovrgao sam slovo ž koje je istoga našega jezika i glasi se inako nego z dijački. Budući dakle ova slova ç ž nadovržena, dosta dobro se mogu izrijeti riječi našega

* Original Levakovićeve mišljenja o Mikaljinoj ortografiji glasi:

Io Fra Raffaele Croato Minor Osservante Correttore, e Reformatore per ordine della S. Sede Apostolica de libri Ecclesiastici della lingua Illirica, ò vero Slava, ho letto il sopraposto scritto sopra l'Ortografia, ò vero il modo da poter Scrivere con caratteri latini la lingua Illirica, fatto dal M. R. P. Giacomo Micaglia della Compagnia di Giesù. E per quanto hò osservato esso Padre s'è ingegnato di spiegare le voci slave con lettere latine con la minor variatione delle lettere quanto al suono, che tengono suo proprio nell'idioma latino, e spiega assai bene li vocaboli. E però chi vorrà servirsi della detta forma in Spiegarli, e Scriverli, potrà confelicità imitarlo; e la gjoventu con facilità, imparando di leggere la lingua Illirica, potrà insieme speditamente leggere la latina. Gjudico adonque, che si passa ammettere da quelli; che spetta: detta Ortografia accio in beneficio della Nazione esca in luce il vocabulario tanto necessario, e desiderato. Et in fede hò fatto questa mia attestatione. In Roma nel Convento d'Araceli, 23. Giugno 1646. Io Fr. Raffaele sudetto Mano propria."

jezika slovima dijačkim koja se imaju glasiti na oni način na koji se glase u latinskoj zemlji." Ovdje Mikalja želi izbjeći mijenjanje glasa z koji on ima u čitanju talijanskoga *zio* pa zbog toga izabire slovo ž. Spominjanje slavenskog (ćirilskog) slova *zemlja* upućuje na mogućnost da se i u latinicu ubace ćiriliska slova za one slučajeve kada bi se željeli izbjeći digrami i trigrami o čemu smo govorili pod točkom E. Slučaj slova ž pomaže nam da gotovo direktno otkrijemo autora-izdavača *Razmišljanja* iz 1642. U pismu Jakova Mikalje od 10.3.1648. upućenom Ingoliju iz Loreta (pismo prema ispisu Premrua citira J. Jernej u *Zborniku radova FF u Zagrebu*, 1951, str. 122, nota 35; dobrotom dr. J. Jerneja dobio sam i fotografiju tog pisma) Mikalja predlaže da se umjesto tiskanog broja ž (trica) načini 3 bez kapice koja se vidi na trici i veli da je on tu tricu upotrijebio za z u knjizi "sette salmi penitenziali in illirico" "doi anni sono" ali da to nije uspjelo ("non riesce bene"), tj. upotreba trice /ž/ za z. Znamo da je Mikalja u Rimu i Loretu 1645. i 1646, ali nije nam poznato da bi on u to vrijeme izdao *Pokorničke psalme* ("sette salmi penitenziali") pa se njegove riječi da se radi o "dviije godine prije toga" ("doi anni sono") mogu zaista odnositi na vrijeme kada je Mikalja još u Temešvaru, tj. 1645. a onda smo vrlo blizu godini impresuma sa *Razmišljanja* (1642). Odnosno, možemo misliti da je na *Razmišljanju* impresum zaista 1642, ali da je knjiga izašla i nešto kasnije, tj. između 1642. i 1645, a moramo računati i na eventualnu zaboravljivost u računanju. Sve u svemu, budući da se u *Razmišljanju* govori u "ortografiji" o trici i da je u *Razmišljanju* trica upotrebljena, pismo Mikaljino iz 1648. dokaz je da je *Razmišljanje* priredio upravo Jakov Mikalja. Zašto ipak nije naveo originalni naslov, odgovor je na to pitanje teško dati. Možemo se domišljati da nije htio odati da je za svog boravka u Temešvaru izdao *Razmišljanje* o kojem izdanju njegov vrhovni poglavar ništa ne zna. Možda se neki razlog nalazi i u tome što je u *Razmišljanju* Mikalja uz *Plač Gospin* koji je preuzeo iz Divkovičeva *Nauka karstijanskoga s mnozijemi stvari duhovnijemi* (Venecija, 1616, tekst se inače zove i "Mali nauk" za razliku od "Velikog nauka": *Nauka karstijanskoga za narod slovinski*, Venecija, 1611) izdao i, minimalno jezično i pravopisno dotjeran, tekst Bartola Kašića "Razmišljanje bogoljubno od Očenaša kupljeno iz knjiga sv. Tomasa od Akvina Doktura Andeoskoga" koji

je Kašić objavio u "Načinu od meditacioni i molitve koja se čini pameću našom" u Rimu 1613., u *Razmišljanju* pod naslovom "Razmišljanje bogoljubno od Očenaša pokupljeno iz knjiga S. Tomaša od Akvina Doktura Anjeoskoga" (strana 34 i dalje). Iz ovog našeg prikaza izlazi da se Mikalja i Kašić nisu slagali u pravopisnim pitanjima, a starina Bartol Kašić godine 1648. kada Mikalja piše svoje pismo Ingoliju bio je dosta duševno oslabio, i nije isključeno da se Mikalja bojao da bi imao neprilike ako bi priznao da je jedan tekst Kašićev objavio a da o tome Kašić ništa ne zna. Kašić je umro dvije godine kasnije 1650. Što se pak tiče samog pitanja te trice o kojoj ovdje govorimo, valja istaći da Mikalja za *Blago* nije uspio nabaviti umjesto male trice slovo *z* (tj. bez kapice), dok se za veliko *z* /Z/ u tiskari dzeta bez kapice našla.

H. Mikalja se protivi pisanju ipsilona /y/ za *j*. Kašić u *Orbinijevu Zrcalu duhovnom* (1621, potpis Kašićev iz 1613-1614) u dodatnoj ortografiji ("Nauk za dobro pisati slovinski i lasno proštiti ovo libarce") veli: "Kada je od potrebe upisati slovo neglasovito *v* ili *y*, nemojmo upisati ova glasovita *u* ali *i*, neka se ne smetamo čteći kako u ovijeh riječeh: *vazda, vedro, vidim, vodim, vuka, ya, yedini, korisniyi, Yuro.*" Mikalja međutim veli ovako: "Namjesto neglasovitoga slova *J* služe se mnozi slovom *Y* al je bolje služiti se slovom *J* jere na ovi način se pogađamo s mnozim koji dijački pišu. I može biti da ovo je pravo neglasovito slovo po sebi, a znamo da *Y* nije po sebi glasovito." Ovo veli u *Razmišljanju*, dok u *Blagu* veli slično ali prošireno: "Slovo *J* i slovo *V* nijesu glasovita... Na mjesto slova neglasovitoga *J* služili su se njeki slovom *Y*, al je vele bolje služiti se slovom *k* (tiskarska pogreška mjesto *j* !!!), jere sadašnji pisci koji pišu il naški ili dijački, stavljaju za neglasovito slovo *J*. Zato bolje se pogađati š njima da slovo glasovito *y* bude neglasovito, što nije učinio nitko od onizijeh koji su dijački pisali. Služeći se mi dakle njihovim slovima, valja da se na njihov način služimo a ne da prominjivamo glas slovima i da činimo da se veće smeta tko štije."

4. Osnovni kriteriji za pravopisnu reformu Jakova Mikalje

Bartol Kašić (1575-1650), 25 godina stariji redovnički kolega Jakova Mikalje, čitav se život, počevši od *Institutiones linguae illyricae* (Rim, 1604) pa do *Rituale romanum illyrica lingua* (Rim, 1640) također bavio pravopisom za naš jezik*. Premda polazi sa sličnih stajališta s kojih i Mikalja ("...curabo diligenter ut sublatis supervacaneis eas litteras in alphabetum conferam quae et necessariae ad prononciationem sunt et quam paucissime a latinis litteris forma sonoque differant", tako u *Institutiones*, strane 7-8), on već u *Institutiones* traži da svako slovo, bez obzira na njegovu vrijednost u latinskom i talijanskom, ima uvijek istu vrijednost:

1. "C ante vel post vocalem et consonantem, excepta H, pronunciat ut apud Latinos ante vocales E et I, ut *dicet, dicit*. Sic etiam apud nos: *recce dixit, rici verba, Bec Vienna, clovik homo, clan articulus*" (ibidem 10);

2. "X pronunciat ut leni ut $\int emi$, $\int x$ vel $\int emi$, Sg, coniuncte tamen, ut *xena mulier*" (ibidem 12-13);

3. "Z, z pronunciat ut ante vocales et consonantes ut in his vocibus apud Italos: *zero, zenzala*. Sic apud nos paulo tamen lenius in his *zatilak* occiput *zemglià* terra, *zìma* hiems" (ibidem 13).

Formulaciju svog kriterija dao je Kašić više puta:

1. u *Načinu od meditacioni* (1613, cf. *Rad* 220, 211): "sfako slovo ima sfoj malomanje glas prid sfakim ali za sfakim drugim slovom" (cf. *Rad* 220, 213);

2. u *Zrealu duhovnom* Mavra Orbinija (1621, Kašićev predgovor u stihu i imprimatur iz 1613, 1614): "sfako slovo ima sfoj osobiti malomanje glas prid sfakim ali za sfakim drugim slovom" (cf. *Zrealo duhovno*, strana 329);

3. u *Rituale romanum* (1640, cf. *Rad* 220, 244): "Namislih bo da će biti lasno pročititi ona pisma u kojih bude imati sfako slovo sfuda jedno vazda samo glasenje, a ne sad jedno sadli drugo" (cf. *Rad* 220, 244).

* Prikaz i ocjenu Kašićeva grafijskog sistema dali su M. Moguš i J. Vončina u članku *Latinica u Hrvata* (Radovi Zavoda za slavensku filologiju 11, 1969, strane 72-73).

Kašićev kriterij je jasan: slovo preuzeto iz latinice mora imati u našem jeziku uvijek istu vrijednost, bez obzira koju vrijednost u kojoj poziciji može imati to slovo u latinskom i u talijanskom. Ovaj bismo kriterij mogli nazvati endostrukturalnim kriterijem jer taj kriterij ne vodi računa ni o kakvim eksostrukturnim pojavama.

Jakov Mikalja u Dubrovniku od 1630. do 1633. poučava djecu (učitelj gramatike). Svoje iskustvo u tom radu opisuje ovako:

"Mnozi su slovima dijačkim slovinski knjige pisali...služeći se njeki na jedan način a njeki na drugi istim slovom: na taki način da tko hoće štiti knjige slovinske od potrebe je da koliko se knjiga nahodi, na toliko načina bukvicu dijačku nauči" (*Razmišljanje*, 1642, "ortografija"). To je opća kritika stanja u našoj ortografiji toga doba. Stoga Mikalja nastavlja i kaže da je još gore to stanje za onoga koji mora čitati i naše i "dijačke" knjige: "... za štiti pak gore i mučnije i dijačke i naške (knjige); kako svaki dan to nahode oni koji djecu uče jer kad se nauče štiti naški i glasiti slova inako nego je njihov pravi glas; kad pak štiju dijačke knjige vrlo se smetaju i mučno se uobičajaje inako glasiti ona slova kađ dijački štiju" (*Razmišljanje*, 1642, "ortografija"). Dakle, Mikalju smeta što u pedagoškom radu djeca, učeći naš jezik, nauče jednu vrijednost nekog slova, a kad iza toga uče i latinski te talijanski, moraju se prebacivati u čitanje druge vrijednosti toga slova, pa se "smetaju". Stoga on želi to mijenjati i veli:

"A oni način od pisanja ima se držat za najbolji koji najmanje prominjuje glas slovima dijačkim jere držim da je vele bolje nadostaviti koje slovo dijačkim slovima nego služiti se na dva načina istim slovom dijačkim, koja stvar čini da se čovjek smeta štijući. Zato ja dajem dijačkim slovima njihov pravi glas koji imaju u dijački jezik i koji se običaji u Italiji, ne samo jere vjerujem da je oni pravi glas njihov nego joštere jere podobnije mogu se izrijeti riječi slovinske glaseći jih kako se u Italiji glase" (*Blago*, 1649-1651, "ortografija"). Kad pak u *Razmišljanju* i *Blagu* govori o slovu *X*, dodaje: "Zato slovo *G* ima se glasiti kako se u Italiji glasi, a ne kako van Italije" (ovo u oba teksta, u "ortografiji"). Ovo se mišljenje Mikaljino nalazi u potpunoj oprečnosti prema mišljenju Bartola Kašića koji izričito i kaže da to mišljenje ne valja kada kaže: "... stavivši sfak pamet da čteći riči slovinske ne čti latinske" (cf. *Rituale romanum*, 1640, u predgovoru, pot-

pisano 1636, str. XVII, usp. Moguš-Vončina, o.c., 72). Dakle, vidimo da Jakov Mikalja napušta endostrukturalni kriterij Kašićev i da čitava njegova pravopisna reforma počiva na eksostrukturnom kriteriju. S tog kriterija polaze njegova rješenja koja smo naprijed spomenuli, napose prijedlozi za pisanje naših glasova *ž* i *z*. Svoj kriterij obrazlaže praktičnim razlozima, tj. da se čovjek "ne smućuje" čitajući jedne i druge tekstove, hrvatske i latinske odnosno talijanske. Stoga on želi postići da se vrijednost slova "ne prominjuje", a ako je potrebno, bolje je i "nadostaviti koje slovo dijačkim slovima". U ovom kriteriju treba dakle tražiti i porijeklo pribjegavanju digramima i trigramima koje nalazimo u grafiji Jakova Mikalje.

5. Z a k l j u č a k

Završit ću konstatacijom da su Bartol Kašić i Jakov Mikalja najveći naši lingvisti 17. stoljeća: jedan nam je načinio prvu gramatiku našega jezika, a drugi nam je dao prvi rječnik u kojem je naš jezik ishodišni (natuknički). Posebno ističem da je Mikaljin rječnik izrađen većim dijelom u Temešvaru, na turskom terenu (radio ga je 1 godinu u Rimu i 8 godina u Temešvaru).

Što se pak tiče pravopisnih nastojanja ove dvojice naših ljudi treba istaći da je endostrukturalni kriterij Bartola Kašića jedino ispravan, a da je eksostrukturni kriterij koji uvodi Jakov Mikalja, koliko god ga i sam Mikalja lijepo obrazlaže i koliko god mi taj kriterij danas možemo razumjeti, u stvari korak natrag. Endostrukturalni kriterij mora počivati u osnovi svega normiranja jezičnog materijala, pa i u pravopisu. Krivo mi je što sam ovo morao kazati o Mikaljinu nastojanju na polju reforme hrvatskog pravopisa u 17. stoljeću, ali treba istaći da je endostrukturalni kriterij u osnovi svih kasnijih nastojanja na polju usavršavanja hrvatske latinice i da je taj kriterij i doveo do relativnog savršenstva koje danas u našoj latinici imamo.

Na koncu, donosim popis slova za koja je Mikalja u svojim nastojanjima davao rješenja, uspoređen s rješenjima koja su se nalazila u knjigama Bartola Kašića. Iz tog se popisa vidi da su Mikaljina rješenja mnogo kompliciranija (digrami, trigrami), upravo zbog njegovih eksostrukturnih kriterija.

Danas	Kašić	Mikalja
c	ç	ç , (1636) z
č	c	c /ç/ cj
j	y	j
r /r/	ar/aer/er/r	rri/(iznimno)ar/er
š	sc/ſc	sc/scj/ſcj
ž	x	ſg/sg/ſgj/sgj/sgy
z	z	ž/z , (1642) ž/z , (1651) ž/z

L I T E R A T U R A

- T. Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*. Djela JAZU 9, 1889.
- M. Stojković, *Bartuo Kašić D.I. Pažanin (1575-1650)*. Rad JAZU 220, 1919, 170-263.
- M. Vanino, *Leksikograf Jakov Mikalja S.J. (1601-1654)*. Vrela i prinosi 2, 1933, 1-43.
- F. Fancev, *Latinički spomenici hrvatske crkvene književnosti*. Djela JAZU 31, 1939.
- V. Štefanić, *Prilog za sudbinu Alvarosove latinske gramatike među Hrvatima*. Vrela i prinosi 11, 1940, 12-46.
- J. Jernej, *Podrijetlo Jakova Mikalje*. Zbornik radova FF u Zagrebu 1, 1951, 613-628.
- J. Jernej, *Oko izdavanja Mikaljina rječnika*. Zbornik radova FF u Zagrebu 3, 1955, 177-181.
- P. Diels, *Aus der Geschichte der lateinischen Schrift bei den Südslaven*. München, 1951.
- C.A. van den Berk, *Y a-t-il un substrat čakavien dans le dialecte de Dubrovnik?* Haag, 1959.
- Lj. Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb, 1964.
- A. Mladenović, *O jeziku Marulićevih poslanica*. Godišnjak FF u Novom Sadu 5, 1960.
- A. Mladenović, *Prilog proučavanju čakavskih rukopisa iz Dalmacije*. Zbornik za filologiju i lingvistiku 7, Novi Sad 1965; 9, Novi sad 1966.

K. Krstić, *Latinica kod Hrvata*. Enciklopedija Jugoslavije 5, 1962, 476-477.

M. Moguš i J. Vončina, *Latinica u Hrvata*. Radovi Zavoda za slavensku filologiju 11, 1969, 61-81.

R é s u m é

LES PROPOSITIONS DE JAKOV MIKALJA POUR LA REFORME
DE LA GRAPHIE LATINE EN CROATIE

L'auteur a découvert une autre oeuvre de Jakov Mikalja (*Bogoljubno razmišljanje od očenaša*, Požun, 1642) où l' "orthographe" de Jakov Mikalja publiée dans le *Blago jezika slovinskoga* (1651) est presque littéralement reproduite et c'est ce qui lui donne l'occasion de rassembler tous les textes où Jakov Mikalja développait ses pensées concernant la réforme de la graphie latine croate: 1. une lettre de 1636, 2. "admonitio auctoris" publiée dans la traduction croate de la grammaire d'Alvarez en 1637, 3. la rencontre avec Rafael Levaković à Temešvar en 1638, 4. l'orthographe publiée dans le *Razmišljanje bogoljubno od očenaša*, de 1642, 5. l'orthographe publiée dans le *Blago jezika slovinskoga*, de 1651, 6. une lettre provenant de 1648 et adressée à la centrale des jésuites à Rome. Les propositions de Jakov Mikalja concernent a. la graphie *x* pour *ž* (Mikalja propose SG et SGJ), b. la graphie pour *š* (Mikalja propose SC/SCI/SCJ), c. la graphie pour *č* (Mikalja propose C,Č), d. pour la graphie SG à valeur de *ž*, Mikalja envisage aussi l'insertion d'un *ѣ* cyrillique dans le texte écrit en latin, e. la graphie *rrí* pour *r* syllabique (*ř*), f. la graphie *z* pour *z* (Mikalja propose *z*, *3*), g. l'emploi de *J* au lieu de *Y* pour *j* d'aujourd'hui. Analysant les critères qui président à la réforme de Jakov Mikalja, l'auteur constate qu'ils sont contraires à ceux de Bartol Kašić: Mikalja voudrait faire un compromis avec l'orthographe latine et italienne tandis que Bartol Kašić exige que les lettres employées retiennent toujours la même valeur dans la graphie croate sans égard à ses valeurs multiples dans l'alphabet original, latin ou italien. L'auteur explique les raisons qui poussèrent Jakov Mikalja à proposer sa réforme, mais il constate que

les critères de Bartol Kašić étaient plus appropriés pour une bonne réforme de la "latinica" croate (*les critères endostructuraux*) que les critères de Jakov Mikalja qui résultèrent d'un emploi superflu des digrammes et des trigrammes (*les critères exostructuraux*).